

APOZITIVI U ARAPSKOJ REČENICI
- prema poglavlju „Apozitivi“ u djelu *Al-Fawā'id al-'Abdiyya*
Šejh Juje -

Sintaksička izučavanja jezika spadaju među najkompleksnija istraživanja jezičkog fenomena. Za osnovni objekat svoje analize sintaksa ima rečenicu kao kompleksnu jezičku jedinicu i to uglavnom na planu jezičkog izraza. S obzirom na složenost rečenice kao jezičkog znaka, sintaksička istraživanja često zadiru i u plan sadržaja tako da je sintaksa usko povezana i sa semantikom. U sintakstičkim izučavanjima rečenica se može proučavati sa više aspekata od kojih su osnovni, tvorba rečenice i njena podjela, i analiza rečenice i struktura njenih dijelova. Arapski gramatičari koji su istraživali sintaksičke fenomene arapskog jezika u srednjem vijeku, u svojim deskripcijama arapskog jezika bavili su se uglavnom drugim aspektom, dok je prvi manje izučavan. Proučavanja rečenice sa ovoga aspekta bila su uslovljena i praktičnim potrebama, prije svega radi boljeg razumijevanja i uspješnijeg tumačenja kur'anskog teksta. Ovakav pristup izučavanju rečenice doveo je do veoma široke analize i podjele rečenice na njene elemente, ponekad i čisto formalne.

Osnovna struktura rečenice je konstrukcija predikacije (الاسناد) koju čini relacija osnovnih dijelova rečenice: subjekat - predikat, koji tako formalno i misaono udruženi ostvaruju komunikativnu funkciju rečenice. Kao nezavisni dijelovi rečenice oni, osim u nekoliko izuzetaka, i stoje u nominativu kao nezavisnom padežu. Drugi dijelovi, osim subjekta i predikata, koje rečenica može imati zovu se sporedni ili zavisni dijelovi rečenice i služe kao dopune subjektu ili predikatu kao glavnim dijelovima. Zavisno kojemu glavnom dijelu se pripisuju, dopune mogu biti subjekatske ili predikatske. Sintaksički odnosi između glavnih i sporednih dijelova u rečenici su komplementarne prirode. Međusobni odnos dopuna prema glavnim dijelovima može biti odnos subordinacije ili odnos koordinacije. U prvom slučaju dopunski sintaksički elementi su podređeni glavnom, zavisni su u odnosu prema njemu. U arapskom jeziku to su riječi koje dolaze u akuzativu i genitivu. U slučaju koordinacije sporedni elementi rečenice su istog gramatičkog statusa kao i dio kojemu se pripisuju. Njihov međusobni odnos je

ravnopravan, imaju isti gramatički padež. Ova vrsta dopuna u arapskom jeziku odgovara sintaksičkoj kategoriji التوابع (apozitivi), dok se riječ kojoj se pripisuje taj apozitiv zove المتبوع. U ovome odnosu uglavnom stoje imena, a veoma rijetko glagoli.¹

Kao osnova ovoga rada uzeto je poglavlje „Apozitivi“ (التوابع) iz djela *Al-Fawā'id al-'Abdiyya*² što je komentar poznatog kraćeg djela iz sintakse arapskog jezika *Al-'Unmūdāg* koje je napisao *Az-Zamahšarī*. Autor ovoga komentara je *Muṣṭafā Yūyī b. Yūsuf b. Murād 'Ayyūbī-zāde al-Mostārī*, poznatiji kao Šejh Jujo (1061/1651 - 1119/1707), jedan od poznatijih autora među bosansko-hercegovačkim Muslimanima koji su pisali na orijentalnim jezicima.³

Apozitivi su, prema ovome djelu, imena u širem smislu koja slijede određenu riječ u funkciji sintaksičke dopune te riječi i imaju istu oznaku fleksije kao i riječ koju slijede. Dije se na pet vrsta: التأكيد (koroboracija, pojačanje, intenzifikacija), النعت (atribut), البدل (permutativ, supstitut),

العطف بالحرف (vezivanje česticom, riječ iza veznika) (eksplikativna apozicija) i (العطف بالبيان

Koroboracija (التأكيد)

Pošto su u osnovnom djelu dati samo primjeri ove vrste apozitiva, Šejh Jujo navodi da se isti dijeli na dvije osnovne vrste: *verbalna koroboracija* (التأكيد اللفظي) i *sadržajna koroboracija* (التأكيد المعنوي)

Verbalna koroboracija se ostvaruje ponavljanjem imenice ضربت زيداً Udario sam Zejda, Zejda, glagola: ضربت ضربت زيداً Udario sam, udario Zejda, čestice: إنَّ إنَّ زيداً منطلق Uistinu, uistinu je Zejd otišao,

1. *A Grammar of the Arabic Language*, translated from the German of Caspari and edited with numerous additions and corrections by W. Wright. Third edition revised by W. R. Smith and M. J. de Goeje, Volume II, str. 271 i 134, str. 272 - 273 i 136.

2. Ovaj rad je pripremljen prema autografu rukopisa ovoga djela koji se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, R-3883.

3. Opširnije o Šejh Juji su pisali:

- Savfet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo 1912, str. 118-123.

- Mehmed Handžić, *Književni rad bosansko-hercegovačkih Muslimana*, Sarajevo 1933, str. 22-24.

- Hazim Šabanović, „*Muṣṭafā b. Yūsuf 'Ayyūbī al-Mostārī*“, *POF VIII - IX*, Sarajevo 1958-59, str. 29-35. i *Književnost Muslimana Bill na orijentalnim jezicima*, Sarajevo 1973, str. 390-410.

rečenice: جاءني زيد جاءني زيد *Došao mi je Zejd, došao mi je Zejd*, i zamjenice: ما أكرمني إلا أنت أنت *Samo si me ti, ti ugostio*.

Na ova Šejh Jujina objašnjenja, međutim, neophodne su još neke napomene pa i primjedbe. Verbalna koroboracija se ostvaruje ponavljanjem (التكرار ili التكرير) istog izraza ili njegovog sinonima.⁴ Ponavljanjem određenog izraza omogućavamo slušaocu da potpunije razumije izraz koji je čuo ili da ga čuje bolje ukoliko ga nije dobro ili čak nikako čuo. Osim toga, emfatičkim ponavljanjem mogu se ostvariti i drugi ciljevi kao kada se želi izraziti npr. prijetnja: نipōšto (ne radite), saznaćete, nipošto (ne radite), saznaćete; ili zastrašivanje: وما ادراك ما يوم الدين ثم ما ادراك ما يوم الدين *A znaš li ti šta je to Sudnji dan, znaš li ti šta je to Sudnji dan!* zatim veselje, raspoloženje i slično: الصحة هي السعادة *Zdravlje, zdravlje! Džennet, Džennet!* الصحة هي السعادة *To je prava, prava sreća.*

Osnovno pravilo ove vrste koroboracije je da riječ koja se ponavlja nema drugu funkciju u rečenici, tj. ne može biti subjekat, predikat, objekat i sl.

Koroboracija imena, kao što je već rečeno, ostvaruje se prostim ponavljanjem dotičnog imena, osim u slučaju koroboracije odnosne zamjenice gdje se mora ponoviti i riječ ili riječi na koje se odnosi dotična zamjenica:

الذي سمك السماء الذي سمك السماء *Koji je uzdigao nebo, koji je uzdigao nebo.*

U vezi koroboracije glagola potrebno je napomenuti da se može ponavljanjem pojačati samo glagol u perfektu i imperfektu, ali bez subjekta, odnosno prilikom koroboracije glagola ne podrazumijeva se i ponavljanje njegova subjekta jer bi to značilo koroboraciju rečenice: وهل يقول يقول غيري: *A da li govori, govori neko osim mene istinu? Ja sam od onih sa kojima je istina rođena, rođena, a da se sa njom nisu rastali.* U ponovljenim glagolima *يُقول* i *يُقول* ne podrazumijeva se postojanje subjekta. S obzirom da se ovo kod imperativa ne može izbjeći on se i ne koroborira.⁵

4. Upotreba sinonima u funkciji apozitiva verbalne koroboracije navodi Hasan °Abbas u djelu *An-Naħw al-wāfi* III, Kairo, Dār al-uma'arif, 1976. str.525-6 i navodi primjer *الذهب التبر مختبئ في محارينا*

5.Ĥ. 'Abbās o. c., str. 531

Koroboracija čestice se ostvaruje na više načina, zavisno od vrste čestice. Pojačavanje čestica koje izražavaju afirmaciju ili negaciju postiže se jednostavnim ponavljanjem čestice: فيما الأسف على ما فات وليس على الأرض باق ، نعم نعم ليس في طول الحزن إلا اطالة الشقاء واستدامة العذاب Čemu žal za onim što je prošlo kad na Zemlji ništa nije vječno! Da, da, u cijeloj tugi je samo protezanje muke i trajanje patnje. Ili أقام زيد ؟ الم يقيم زيد ؟ Da li je ustao Zejd? Da, da, ili لا لا Ne, ne. ili نية لي بلى Nije li ustao Zejd? Svakako, svakako. itd. Prilikom koroboracije drugih čestica sa njima se ponavlja i riječ na koju se odnose. Tako čestica može biti spojena sa pronominalnim sufiksom: مررت بك بك Prošao sam pored tebe, pored tebe, ili eksplicite izraženom imenicom: إن زيداً إن زيداً Zejd je uistinu, ustao. Ovdje moramo primijetiti da Šejh Jujo, oslanjajući se na Zamahšerijevo veće djelo iz sintakse arapskog jezika *Al-Mufaššal*, ne pravi razliku između ovih čestica, pa otuda i ovakva koroboracija čestice إن u njegovom primjeru. Umjesto ponovljene imenice, sa česticom se može ponoviti odgovarajuća spojena lična zamjenica, što je i bolje, tako da gornji primjer može glasiti i ovako: إن زيداً إنه قائم Čestica se može odnositi i na genitivnu vezu gdje se umjesto drugog člana ponovljene veze, takođe, može upotrijebiti odgovarajuća zamjenica: الكريم يود الكريم واللئيم على الكريم يود الناس على رجاء الفائدة على رجاء الفائدة Plemenit voli plemenitog, a nevaljao voli (sve) ljude nadajući se koristiti, nadajući se koristi. I na kraju, ukoliko se čestica odnosi na drugu česticu ponavljaju se obje: يا ليتني ثم يا ليتني شهدت وان كنت لم أشهد Kamo sreće, kamo sreće da sam prisustvovao mada nisam bio prisutan.⁶

Koroboracija rečenice ostvaruje se ponavljanjem iste rečenice bez veznika: الحساب عسير الحساب عسير Obračun je težak, obračun je težak, ili sa veznikom, najčešće ثم koji se ne prevodi ثم ما ادراك ما يوم الدين A znaš li ti šta je to Sudnji dan, znaš li ti šta je to Sudnji dan!? Funkcija veznika u ovakvim primjerima je fiktivna, formalna, bez stvarnog značenja.⁷

Nastavljajući dalje, Šejh Jujo za zamjenicu kaže da se koroborira tako

6. 'Abu al-Qāsim Maḥmūd b. 'Omar az-Zamahšarī, *Al-Mufaššal*, Egipat, Matba'a at-taqaddum 1323/1905, str. 112.

7. H. 'Abbās o.c., str. 536.

što obje zamjenice mogu biti rastavljene: ما ضربني الأهو هو *On, on me je samo udario*, ili da se spojena, bilo eksplicitna ili implicitna, pojača rastavljenom: انطلقت انت *Ti, ti si otišao*, ili مرت بك انت *Prošao sam pored tebe, tebe*. U ovakvim slučajevima apozitivna zamjenica je rastavljena i u nominativu je: رأيتني أنا *Vidio si mene, mene*, s tim što može doći i u akuzativu ukoliko je spojena lična zamjenica koja se koroborira po mjestu u akuzativu: رأيتني إياي *Vidio si mene, mene*.⁸

Na kraju, i u primjeru opšteg objekta: عبرت النهر عبراً *Prešao sam rijeku*, nalazi se određena vrsta koroboracije jer je infinitiv u ovome slučaju koroborativ svoga regensa. Međutim, ovdje se želi istaći da se i ovaj infinitiv može ponavljanjem koroborirati: عبرت النهر عبراً عبراً ili كلاً إذا دُكَّت الارض دكاً دكاً *Nikako (nevalja to)! kada se Zemlja u komadiće, komadiće zdrobi*. Tako je drugi infinitiv u pravom smislu apozitiv verbalne koroboracije prvom infinitivu.⁹

Sadržajna koroboracija. S obzirom da u *Komentaru* nije pomenuto, prvo bi bilo potrebno ukazati na osnovno značenje i funkciju ove vrste koroboracije. Sadržajna koroboracija ima za cilj da ukaže na pravo, konkretno značenje riječi koja dobija u apozitivnoj funkciji svoj koroborativ. Time se otklanja mogućnost dobijanja drugog značenja koroboriranog imena. Sadržajna koroboracija u užem smislu ima dva posebna cilja i svaki se ostvaruje na način drugačiji od drugog, pa se prema tome i razlikuju dvije osnovne vrste ove koroboracije.

Prvom vrstom se otklanja svaka sumnja ili eventualni metaforički smisao značenja pojma koji dobija ovaj apozitiv. Ovo se postiže upotrebom riječi عين و نفس sa odgovarajućim pronominalnim sufiksom.

Druga vrsta ovoga apozitiva izražava ukupnost, totalitarnost sadržaja iskazanog u pojmu koji dobija ovaj apozitiv, čime se otklanja mogućnost pripisivanja drugog značenja ovome pojmu. To se postiže apozitivno upotrijebljenim riječima: كل ، جميع ، عامة ، كلاً ، كلتا koje takođe dobijaju odgovarajući pronominalni sufiks.

Upotreba koroborativa u apozitivnoj funkciji za dvojину kod glagola šeste vrste koji označavaju reciprocitet nije potrebna, po nekima čak nije ni dopuštena, pošto ovi glagoli u svome značenju podrazumijevaju dvojnost

8. W. Wright o.c., str. 283.

9. H. 'Abbās o.c., str. 536-7; Bahauddīn 'Abdullāh b. 'Aqīl al-'Aqīlī; Šarḥ al-'Alfiyya ibn Mālik - Šarḥ Ibn 'Aqīl II, bez mjesta i godine izdanja, str. 214.

čime isključuju svaku sumnju u značenje sadržano u sebi.¹⁰ Šejh Jujo, kada govori o sadržajnoj koroboraciji, ne pravi podjelu iste kako je to naprijed navedeno, nego slijedeći Zamahšarijev *Al-Mufššal* obrađuje oba načina bez isticanja da se radi o dvije vrste ove koroboracije. Govoreći o koroboraciji pomoću riječi *نفس* i *عين* ističe da se njima mogu koroborirati spojene lične zamjenice, bilo eksplicite ili implicite iskazane. Ukoliko je spojena lična zamjenica u nominativu apozitiv se od nje odvaja rastavljenom ličnom zamjenicom koja se u ovom slučaju smatra verbalnom koroboracijom spojene lične zamjenice: *زيد نهب هو نفسه (عينه) Otišao je Zejd, on lično* ili *القوم حضروا هم أنفسهم (أعينهم) Prisustvovao je narod, on lično*. U ovakvim slučajevima, umjesto rastavljene lične zamjenice može se upotrijebiti i neka druga riječ. Tako umjesto: *رغبت أنت نفسك في الخير Želio si ti lično dobro (djelo)*, može se reći: *رغبت حقاً نفسك في الخير ili رغبت يوم الجمعة نفسك ان تسافر Želio si ti lično da u petak putuješ*. Razdvajanje ličnom zamjenicom je, međutim, bolje i ispravnije.¹¹

Apozitivi *نفس* i *عين* se u genitivu i akuzativu, međutim, stavljaju u direktnu apoziciju pronominalnom sufiksu: *رأيتَه نفسه Vidio sam njega lično*, ili *مررت به نفسه Prošao sam pored njega lično*.

Ove riječi, osim spojenim ličnim zamjenicama u apozitivnoj funkciji, dolaze i na druga imena u jednini, dvojini i množini, zatim muškog i ženskog roda u odgovarajućem rodu i sa odgovarajućim pronominalnim sufiksom. *جاء زيد نفسه Došao je Zejd lično*. *جاءت زينب نفسها Došla je Zejneba lično*. Ukoliko je imenica u dvojini ili množini *نفس* i *عين* stoje u množini *انفس* i *اعين* ili *اعيان* oblik koji upotrebljava i Šejh Jujo mada prvi oblik *اعين* ima širu upotrebu. *جاء زيدان Došla su dva Zejda lično*. *جاء زيدون Došli su Zejdi lično*. *رأيت الاميرين انفسهما Vidio sma dva Emira lično*. Neki gramatičari, međutim, upotrebljavaju *نفس* i *عين* i u dvojini među kojima je i Šejh Jujo kako je to već pomenuto. *جاء الامير ب جاء زيدان نفساهما Došao je Emir lično*.¹²

10. H.. 'Abbās o.c., str. 508-9.

11. H.. 'Abbas o.c., str. 523.

12. Šarh Ibn 'Aqīl o.c. str. 207, W. Wright o.c., str. 281, H.. 'Abbās o.c., str. 505.

Šejh Jujo potom prelazi na tumačenje druge vrste ove koroboracije. Od izraza kojima se postiže on navodi **كلا** (ne pominjući odgovarajući oblik ženskog roda **كلتا** za imena u dvojini, zatim **كل** koje u apozitivnoj funkciji dolazi uz sve imenice, osim u dvojini, sa odgovarajućim pronominalnim sufiksom. Šejh Jujo navodi i ostale izraze **أجمع ، أكتع ، أبصع ، أبتع** koji dolaze osim dvojine na sve oblike imenica, i slažu se sa njima u rodu, broju i padežu s tim što su poslednja tri izraza podređena prvom **أجمع** i mogu doći samo u ovakvom redu. **جاء الجيش كله أجمع أبصع .** *Došla je sva (cijela) vojska kompletno.* Kao što vidimo ovi izrazi se redaju bez veznika jer se svi zajedno smatraju jednim apozitivom. Posebno se ističe da **كل** i **أجمع** mogu doći u apozitivnoj funkciji, osim imenima u množini, i drugima koja izražavaju cjelinu sastavljenu od više dijelova koja se može dijeliti, razdvajati. Tako se može reći **أكرمت القوم كله** *Ugostio sam sav narod,* ali ne može **جاءني زيد كله**

Osim ovih, koje je Šejh Jujo pomenuo, u apozitivnoj funkciji u smislu sadržajne koroboracije upotrebljavaju se i riječi (**عامّة** i **جميع**) mada rjeđe, sa odgovarajućim pronominalnim sufiksom, takođe.¹³ Najjači intenzitet koroboracije izražava **كل** zatim **جميع** dok je najslabijeg intenziteta **عامّة** koje mnogi gramatičari i ne smatraju mogućim koroborativom. **الناس** *Prisustvovala je sva vojska.* Ovi apozitivi ne sadrže u sebi pojam vremena u smislu da se radnja događa istovremeno ili u nekim vremenskim razmacima.

Umjesto pronominalnog sufiksa ponekad se poslije **كل** može ponoviti samo imenica kojoj je ovo **كل** apozitiv. **يا أشبه الناس كل الناس** *O (ti) najsličniji od svih ljudi Mjesecu* (po ljepoti), umjesto **كلهم**.¹⁴

Prema nekima autorima u funkciji apozitiva sadržajne koroboracije mogu se naći i brojevi sa odgovarajućim pronominalnim sufiksom. **مررت** *Prošao sam pored trojice braće,* ili **جاء القوم خمسة** *Došlo je petnaest ljudi.* Iako stoje u akuzativu u ovim primjerima ovi brojevi se ne smatraju akuzativom stanja nego sadržajnim koroborativom.¹⁵

13. Šarh Ibn 'Aqil o.c., str. 207-8, W. Wright o.c., str. 278, H. 'Abbās o.c., str. 509.

14. W. Wright o.c., str. 279, Rem. a.

15. H. 'Abbās o.c. str. 511.

U apozitivnoj funkciji koroborativa mogu doći i riječi نص بعض sa odgovarajućim pronominalnim sufiksom, takođe. جاء القوم بعضهم Došao je dio naroda. حضر الجيش نصفه Prisustvovala je polovina vojske,¹⁶

Kao apozitivni koroborativi mogu se upotrijebiti i riječi رمة و أسر sa prijedlogom جاء القوم بأسرهم: ب Došao je sav narod. دفع اليه الشيء Dao mu je cijelu stvar.¹⁷

Upotreba svih nabrojenih riječi u funkciji koroborativa, kao što se iz izloženog vidi, obavezna je sa odgovarajućim pronominalnim sufiksom, inače bi se smatrala akuzativom stanja. Stvo-riو je za vas sve što je na Zemlji, ili permutativom cjeline إننا كلآ فيها Svi smo mi u njoj. Ovi izrazi, dakle, drugačijom upotrebom mogu imati i druge funkcije u rečenici.¹⁸

Dvije sintagme (ili rečenice) povezane veznikom čiji regensi imaju isto značenje mogu se koroborirati jednim izrazom ذهب المسافر وانطلق الصانع كلاهما Otišli su putnik i radnik obojica. U suprotnom slučaju, međutim, kada regensi imaju različita značenja ne mogu imati jedan koroborativ, tako da se ne može reći غاب المسافر وحضر الغائب كلاهما

U koroborativnoj funkciji poslije كلّ može se upotrijebiti i أجمع u odgovarajućem obliku, ali bez pronominalnog sufiksa فسجد الملائكة كلهم I svi su se meleki poklonili. Ponekad أجمع kao koroborativ može doći i bez كلّ ولاغويئتهم أجمعين: كلّ I sve ću da ih zavedem. Često se أجمع upotrebljava i sa prijedlogom جاءوا بأجمعه, ب Došli su svi.

Koroboracija neodređenih riječi kod sadržajne vrste koroboracije, nastavlja Šejh Jujo, prema basrijskoj školi nije uopšte dopuštena zato što po njima takav slučaj nije zabilježen u književnom arapskom jeziku. Predstav-nici kufijske škole, međutim, dopuštaju koroboraciju i neodređenih riječi ukoliko su same po sebi na izvjestan način određene, odnosno sadržaj im je svojim značenjem do izvjesne granice determinisan. To se prije svega odnosi na pojmove koji u sebi sadrže određeno vremensko trajanje, odnosno određeni vremenski period, kao راء عملت يوماً كله . يوم ، أسبوع ، شهر

16. W. Wright o.c. str. 280.

17. W. Wright o.c., str. 280.

18. H. 'Abbās o.c. str. 512.

dio sam cijeli dan, صمت شهراً كله *Postio sam cijeli mjesec*, ili pojmove čiji sadržaj izražava poznatu mjeru, iznos, kao دينار ، درهم ، *Anfekt dinarā kule*. *Potrošio sam cijeli dinar*. Ne može se, dakle, u prvom primjeru reći عملت *19. أنفقت مالا كله* niti u drugom *زمتاً كله*

Atribut (النعت)

Atribut je prema Šejh Juji, riječ koja, ističući neka svojstva imena na koje se odnosi, bliže označava ili određuje to ime, a kao vrsta riječi može biti particip aktivni (اسم الفاعل), particip pasivni (اسم المفعول) i pridjev (صفة المشبهة). U funkciji atributa, nastavlja Šejh Jujo dalje, mogu biti i imenica pripadnosti (اسم المنسوب) i infinitiv (المصدر)

Upotreba infinitiva u funkciji atributa može biti u tri značenja: u značenju participa aktivnog, zatim kao nosioca svojstva iskazanog infinitivom i u značenju metaforičke upotrebe infinitiva kada se imenica koja dobija atribut poistovjećuje sa samim atributom. S obzirom da infinitiv kao atribut, za razliku od drugih vrsta riječi, upućuje na značenje sadržano u samome sebi, a ne na značenje imenice čiji je atribut, uvijek dolazi u jednini muškog roda ne slažući se sa svojom imenicom u rodu i broju.

مررت برجلٍ عدلٍ *Prošao sam pored pravedna čovjeka.*

مررت برجلين عدلٍ *Prošao sam pored dva pravedna čovjeka*

مررت بإمرأةٍ عدلٍ *Prošao sam pored pravedne žene.*

Atribut u odnosu prema imenici, nastavlja Šejh Jujo, može biti u funkciji određivanja svojstva imena, restrikcije značenja pojma u njegovoj neodređenosti, odnosno širini značenja, zatim u funkciji objašnjavanja već determinisanog pojma što se može očitovati u hvaljenju i veličanju ili kuđenju i preziranju ili intenzifikaciji značenja pojmova kojemu se pripisuje.

فاذا نفخ في الصور نفخةً واحدةً *A kada se jednom u sur (rog) puhne.*

Atributizacija nedeterminisanih imenica, nastavlja Šejh Jujo, može se vršiti i izjavnom rečenicom (الجملة الخبرية) u kojem slučaju je obavezna upotreba pronominalnog sufiksa koji stoji na subjektu ove rečenice, a odnosi se na prije iskazan neodređeni pojam čiji je atribut ova rečenica.

مررت برجلٍ وجهه حسنٍ *Prošao sam pored čovjeka lijepa lica*

رأيت رجلاً أعجبني كرمه *Vidio sma čovjeka čije mi se poštenje do-*

19. Šarh Ibn 'Aqil o.c. str. 211, W. Wright o.c. str. 278, H. 'Abbas o.c. str. 522

palo. Determinisana imena ne mogu imati kao atribut ovakvu rečenicu. Tako se ne može reći *مررت بزید قام أبوه (أبوه قائم)* što, neki gramatičari kada su u pitanju zajedničke imenice determinisane određenim članom, međutim, dopuštaju. Potvrdu za ovo nalaze u primjeru iz Kur'ana. *وآية لهم والليل نسلخ منه النهار I noć im je dokaz. Mi razdvajamo od nje dan.* Ovdje je *نسلخ* upotrijebljeno kao atribut imenici *ليل* ²⁰

Pravi atribut (*الحقيقي*) se, konstatuje Šejh Jujo, sa svojom imenicom slaže u rodu, broju, padežu i određenosti prema poznatim pravilima sintakse arapskog jezika. Ovdje bismo ipak napomenuli neke karakteristične primjere tih slaganja. Imenica u dvojini ili množini može imati dva ili više atributa i ukoliko se želi iskazati razlika između njih dolaze sa veznikom.

مررت بزیدی الکریم والبخیل Prošao sam pored dva Zejda, plemenitog i škrtice. مررت برجال فقیه وکاتب وشاعر Prošao sam pored (trojice) ljudi, pravnika, pisca i pjesnika. Ukoliko se, međutim, atribut u dvojini odnosi na dvije imenice u jednini čiji regensi imaju isto značenje i rekciju slaže se sa njima u padežu. *ذهب زید وانطلق عمرو العاقلان Otišli su pametni Zejd i Amr. حدثت زیداً وکلمت عمرأ الکریمین Govorio sam plemenitim Zejdu i Amru. مررت بزید وجزت علی عمرو الصالحین Prošao sam pored dobrih Zejda i Amra.*

Ukoliko, međutim, regensi nisu istog značenja ili rekcije, nema slaganja tako da atribut može doći u akuzativu (podrazumijeva se upotreba glagola : *هما أعني* „mislim“) ili u nominativu (kao predikat ispuštenog subjekta *Došao je pametni Zejd, a otišao pametni Amr*, kao da je rečeno *جاء زید وذهب عمرو العاقلین* ili u nominativu *جاء زید وذهب هما العاقلان* ²¹ Ukoliko dvije imenice u jednini, bile subjekat ili objekat obje, imaju samo jedan regens dopuštena je ista konstrukcija. *قام زید وعمرو العاقلان(العاقلین) Ustali su pametni Zejd i Amr. رأیت زیداً وعمراً الکریمین(الکریمان) Vidio sam plemenite Zejda i Amra.*

U slučaju da je jedna imenica subjekat, a druga objekat, konstrukcija biva različita prema značenju regensa, tako da je u primjeru *ضرب زید عمرأ العاقلان Udario je pametni Zejd pametnog Amra*, s obzirom na značenje

20. Šarh Ibn 'Aqil o.c. str. 195, H. 'Abbās o.c., str. 449.

21. Šarh Ibn 'Aqil o.c., str. 202-3, W. Wright o.c., str. 275.

odnos različit (Zejd je ضارب a Amr مضروب dok je u primjeru خاصم زيد عمرًا العاقلان *Prepirali su se Zejd i Amr*, odnos isti (i Zejd i Amr su istovremeno i مخاصم i مخاصم²²

Odnos između imenice i njenog atributa u pogledu slaganja moguće je i razbiti ukoliko se atribut upotrebljava u cilju hvaljenja, kuđenja ili sažaljenja. U tom slučaju atribut može biti u nominativu kao predikat lične zamjenice مررت بزید . أعني ili u akuzativu kao objekat glagola Prošao sam pored plemenitog Zejda.²³

Šejh Jujo potom prelazi na tumačenje druge vrste atributa, kauzalni (سببي ili uzročni) atribut koji imenicu na koju se odnosi slijedi indirektno i sa njom se slaže samo u padežu i određenosti. Atribut ove vrste je u suštini glagol i ne pripada imenici na koju se odnosi. Ovdje se u stvari radi o formalnoj pripadnosti dok se atribut zapravo odnosi na imenicu poslije njega.

Ova imenica mora imati pronominalni sufiks koji se odnosi na imenicu kojoj atribut formalno pripada. Ovo se objašnjava time što arapski gramatičari smatraju da atribut u sebi sadrži pronominalni agens koji nije izražen, npr. مررت برجل حسنًا أمه = رجل حسنٌ هو مررت برجل حسنًا أمه a koji kod kauzalne vrste atributa biva iskazan. Tako je rečenica koja slijedi imenicu na koju se odnosi prividno imenska, dok je u suštini služeći kao atribut imenici koju slijedi glagolska. Rečenica مررت برجل حسنًا أمه *Prošao sam pored čovjeka čija je majka dobra*, u suštini kao da glasi مررت برجل حسنًا أمه ili مررت برجل حسنًا أمه *Vidio sam Zejda lijepoga lica*, u suštini kao da glasi رأيت زيدا الذي حسنٌ وجهه .

Riječ u službi atributa ove vrste zove se المسبب (logički povezan, koji se odnosi) i pripada kao dodatni predikat slijedećoj imenici koja se zove السبب (veza, odnos) koja je njegov subjekat. Ova imenska rečenica je atribut imenici koju slijedi. رأيت رجلاً حسناً أبوه *Vidio sam čovjeka čiji je otac dobar* مررت برجل حسنًا أمه *Prošao sam pored čovjeka čija je majka dobra*.

Ukoliko je imenica u dvojini ili množini atribut ostaje u jednini. مررت بإمرأتين حسنٍ أبواهما *Prošao sam pored dvije žene čiji su očevi dobri*

22. W. Wright o.c., str. 275.

23. Šarḥ Ibn 'Aqīl o.c., str. 204-5, W. Wright o.c., str. 276.

رأيت رجالاً كريماً آبائهم *Vidio sam ljude čiji su očeви plemeniti*. Ukoliko je imenica u nepravilnoj množini atribut se može slagati sa imenicom ili doći u jednini. هؤلاء زملاء كرام آبائهم ili هؤلاء زملاء كرام آبائهم *Oni drugovi čiji su očeви plemeniti*. U slučaju da je imenica u pravilnoj množini muškog ili ženskog roda bolje je da atribut bude u jednini. هؤلاء زملاء كريم والدوهم *Oni drugovi čiji su očeви plemeniti*. هؤلاء زميلات كريمه والداتهن *One drugarice čije su majke plemenite*. Ukoliko je imenica na bilo koji način determinisana i atribut dobija određeni član. رأيت زيدا الحسن وجهه *Vidio sam Zejda čije je lice lijepo*.²⁴

Lična zamjenica, nastavlja Šejh Jujo dalje, ne može biti niti dobiti atribut, dok vlastito ime ne može biti ali može dobiti atribut koji opet može biti determinisan određenim članom (مررت بزید الکریم). *Prošao sam pored plemenitog Zejda*, genitivnom vezom (مررت بزید صديقك) *Prošao sam pored Zejda*, tvoga prijatelja i pokaznom zamjenicom مررت بزید هذا *Prošao sam pored ovoga Zejda*. Pokazna zamjenica opet može dobiti atribut sa određenim članom koji može biti imenica ili pridjev هذا الرجل *Ovaj čovjek*, هذا العالم *Ovaj naučnik*.

S obzirom da se pokazne zamjenice u arapskom jeziku tretiraju kao vrsta imena, kao takve mogu stajati u apozitivnoj funkciji prema drugim imenicama i obratno. هذا الملك *Ovaj kralj*, زيد هذا *Ovaj Zejd*. U oba slučaja druga riječ kao apozitiv bliže određuje prvu i njen je atribut pa se prema tome slaže sa svojim imenom kao i drugi atributi. Pošto je zamjenica po svojoj prirodi određena i ime koje stoji u apozitivnom odnosu prema njoj mora biti određeno, s tim što zamjenica ukoliko je ime determinirano određenim članom uglavnom stoji prije imena a rijetko obratno. Ukoliko je ime, međutim, po svojoj prirodi određeno, kao vlastita imena npr., ili poslije genitiva, pokazna zamjenica uvijek dolazi na drugom mjestu. زيد هذا *Ovaj Zejd*, وقتنا هذا *Ovo naše vrijeme*.²⁵

U značenjskom smislu imenica mora biti značajnija od svoga atributa, nastavlja dalje Šejh Jujo, ili najmanje ista kao i atribut, i mora se spomenuti uz atribut, osim ukoliko je toliko poznata da nema potrebe za njenim spominjanjem.

Kada je u pitanju ispuštanje imena koje ima atribut, dopušteno je ili čak obavezno ispuštanje u više slučajeva. Ukoliko infinitiv ima atribut koji se

24. W. Wright o.c., str. 283-4, H. 'Abbās o.c., str. 452-5.

25. W. Wright o.c., str. 277-8

razumije iz samoga atributa ispuštanje je dopušteno *جلست أحسن الجلوس* je *جلست جلوساً أحسن الجلوس* *Sjeo sam najbolje što se može sjesti.*

Dopušteno je ispuštanje imena koje ima atribut i u slučaju kada atribut može da preuzme funkciju toga imena. *براكب . أعجبت براكب صاهلاً* tj. *براكب* *Dopao mi se jahač konja*, jer se riječ *صاهل* u jeziku isključivo odnosi na konja. Obavezno je ispuštanje imena koje ima atribut, kada je dotično ime toliko poznato da nema potrebe za njegovim spominjanjem. *Došao je konjanik, podrazumijeva جاء الرجل الفارس* (*جاء الفارس*) tj.

راكب الفرس . Atribut *الفارس* , u suštini ovdje više i nije atribut jer preuzima funkciju imenice *الرجل* . Ponekada se može ispustiti i atribut ukoliko se prema kontekstu rečenice podrazumijeva da stoji. *أما السفينة فكانت لمساكين يعملون في البحر ، فأردت أن أعيبها ، وكان ورائهم ملك يأخذ كل سفينة غصياً .* *što se tiče lađe, ona je pripadala nevoljnicima koji rade na moru, pa sam je htio oštetiti, jer je iza njih bio jedan vladar koji je svaku (ispravnu) lađu otimao.* Sintagma *أن أعيبها* ukazuje da su lađe, prije nego su oštećene bile ispravne *صالحة* .

Nekada se, mada rijetko, mogu ispustiti i ime i njegov atribut ukoliko kontekst upućuje na to da su ispušteni. *U njemu ثم لا يموت فيها ولا يحيا* *U njemu neće umirati niti živjeti.* S obzirom da ne postoji sredina između života i smrti podrazumijeva se kao da je rečeno *لا يموت فيها موتاً دائماً ولا يحيا* *26 حياة نافعة*

Permutativ (البديل)

Permutativ je prema Šejh Juji ime koje u sebi sadrži značenje riječi koju supstituira, a na osnovu vrste supstitucije dijeli se na četiri vrste.

1. *Permutacija cjeline cjelinom* (*بديل الكل من الكل*) je kada je značenje riječi ili sintagme koja se supstituira (*المبديل منه*) u potpunosti sadržano u drugoj koja je supstituira (*البديل*), kao u primjerima *رأيت زيداً أخاك* *Vi-dio sam Zejda, tvoga brata*, ili *إهدنا السراط المستقيم سراط الذين أنعمت عليهم* *Uputi nas na pravi put, put onih kojima si dao blagodati.*

Na Šejh Jujino objašnjenje ovoga apozitiva potrebno je dodati i to da je permutativ uglavnom primitivno (*جامد* neizvedeno) ime i da dolazi pos-

26. H. 'Abbās o.c., str. 492-6.

lije imena na koje se odnosi bez ikakve verbalne veze u smislu veznika ili pronominalnog sufiksa. Osnovni cilj upotrebe permutativa je pojačavanje, odnosno potvrđivanje značenja pojma na koji se odnosi, čime se otklanja bilo kakva mogućnost drugog značenja toga pojma. Ovakvu funkciju permutativ ostvaruje samo ukoliko u sebi sadrži neku dodatnu informaciju u vezi pojma na koji se odnosi. I s obzirom da su i permutativ i ime koje ovaj supstituira istog sadržaja, a različitog izraza, za permutativ se kaže da je po pravilu ponavljanje regensa, što je kako ćemo kasnije vidjeti jedna od dvije razlike između permutativa i apozicije.

2. *Permutacija cjeline jednim dijelom* (بدل البعض من الكل) je permutativ koji u sebi sadrži samo dio sadržaja pojma koji supstituira. ضربت زيداً رأسه *Udarilo sam Zejda, tj. Zejda po glavi.*

Kod ove vrste permutativa, potrebno je napomenuti, da se permutativ podrazumijeva kao stvarni, materijalni dio dotične cjeline, bez obzira koliki je taj dio u odnosu na preostali dio (المبدال منه). Ovaj permutativ je, osim toga, povezan sa imenicom čiji dio supstituira uglavnom pronominalnim sufiksom i slaže se sa njom u broju i rodu.²⁷

3. *Permutativ implikacije* (بدل الاشتمال) sadrži radnju, okolnosti ili neko svojstvo imenice na koju se odnosi. سلب زيداً ثوبه *Opljačkan je Zejd, tj. njegova odjeća.* أعجبني عمرو حسنه وأدبه وعلمه *Dopao mi se Amr, tj. njegova dobrota, odgoj i obrazovanje.*

Za razliku od permutativa cjeline jednim dijelom ovaj permutativ obuhvata, takođe, dio imena koji supstituira, ali ne u materijalnom smislu, nego kao što se vidi kvalitet, svojstvo ili trenutačne slučajeve, odnosno događaje uključene u ime koje se supstituira. U ovome i jeste suštinska razlika između ova dva permutativa, što konstatuje i Šejh Jujo. I ovaj je permutativ, takođe, povezan pronominalnim sufiksom sa imenom koje supstituira i slažu se u rodu i broju. Pronominalni sufiks, međutim, nekada može biti i implicitan kao u slijedećem primjeru: قتل أصحاب الاخدود النار : ذات الوقود *Prokleti (ubijeni) neka su oni koji su rovove iskopali, i vatrom i gorivom ih napunili.* Kod tumačenja ovoga primjera postoje dva formalno različita objašnjenja. Prema prvome u ovome ajetu se podrazumijeva kao da je rečeno النار فيه. Pronominalni sufiks ovdje veže permutativ sa imenom na koje se odnosi, a koji je zajedno sa prijedlogom ispušten. Prema drugome mišljenju ovdje se podrazumijeva pronominalni sufiks ناره ذات الوقود koji je ispušten, a umjesto njega je došao određeni član na riječ (النار)

27. H. 'Abbās o.c., str. 667.

koji ima funkciju veze između permutativa i imena na koje se odnosi.²⁸

4. *Permutativ greške* (بدل الغلط) arapski gramatičar Muḥammad b. Ḥasan ar-Raḍiyy al-Astarabādi²⁹ na kojeg se poziva Šejh Jujo, dijeli na tri vrste. Prvi je *permutativ opoziva* بدل البداء ili بدل الاضراب koji najčešće koriste pjesnici kada namjerno izgovore neku riječ da bi joj odmah dodali permutativ bez njenog nijekanja ili potvrđivanja هند نجم بدر شمس *Hind je zvijezda*, (odnosno) *Mjesec*, (odnosno) *Sunce*. Druga vrsta je *permutativ očite greške* (بدل غلط صريح) kada se greškom izgovori neka riječ da bi se kasnije ispravila permutativom. مررت برجل خمار *Prošao sam pored čovjeka*, (zapravo) *magarca*. Ova vrsta permutativa se isključivo događa u govoru. Treća vrsta je *permutativ zaborava* (بدل النسيان) kada se iz zaborava napravi greška koja se permutativom ispravi. Ovakav permutativ se ne javlja u književnom jeziku i ne pravi se svjesno, a ne postoji ni u poeziji, a kada se u govoru napravi bolje je da se ispravi upotrebom riječi (بل). Pozivajući se na Zamahšerija u daljem objašnjavanju ovoga permutativa, Šejh Jujo ističe da je on uglavnom negacija riječi ispred koje stoji.³⁰

U Komentaru se dalje govori o permutaciji u opštem smislu pa se tako ističe da je moguća permutacija determinisanog imena nedeterminisanim. .. لنسفعا بالناصية ناصية كاذبة. *Dohvatićemo ga za kiku, kiku lažnu i* رأيت رجلاً أذاك *nedeterminisanog determinisanim* Vidio sam čovjeka, tvoga brata. U prvom slučaju, međutim, nedeterminisani permutativ mora imati atribut, kako se i iz primjera vidi, koji svojim značenjem na izvjestan način kompenzira nedostatak određenog člana.

Potom se govori o permutaciji sastavljene lične zamjenice trećeg lica eksplicitnim imenom رأيته زيداً *Vidio sam njega, Zejda*. Ova permutacija se ne odnosi na prvo i drugo lice spojenih ličnih zamjenica, osim određenih izuzetaka koje Šejh Jujo ne ističe. Tako se može izvršiti i permutacija prvog i drugog lica spojenih ličnih zamjenica ukoliko se radi o permutaciji cjeline cjelinom, cjeline dijelom i implicitnoj permutaciji ako se jasno radi o množini lica (osoba),³¹ odnosno ukoliko permutativ kao eksplicitno ime izražava opštost (شمول), obuhvatnost (احاطة) ili očevidnost (بيان)

28. Ḥ. 'Abbās o.c. str. 669-70.

29. Muḥammad b. Ḥasan ar-Raḍiyy al-'Astarabādi; Šarḥ al-Kāfiya I, (Istanbul) 1275/1858-9, str. 314.

30. Az-Zamahšarī o.c. str. 121.

31. W. Wright o.c. str. 285.

Gospodar naš... أنزل علينا مائدة من السماء تكون لنا عيداً لأولنا وآخر
spusti nam s neba trpezu da nam bude praznik, i prvima od nas i onima
kasnijim. Riječ أولنا je permutativ zamjenice نا koja stoji sa prijedlogom ل
kao permutativ cjeline cjelinom. U primjeru أوعدني بالسجن والإدهام
رجلي *Zaprijetio mi je, tj. mojim nogama, tamnicom i okovima,* spojena
lična zamjenica prvog lica u أوعدني supstituirana je riječju رجلي , kao
permutativ cjeline dijelom.³²

Šejh Jujo dalje ističe da nije dopuštena odnosno ne postoji permutacija
eksplicitnog imena prenominalnim sufiksom رأيت زيداً إياه *Vidio sam Zej-*
da, njega, niti pronominalnog sufiksa rastavljenom ličnom zamjenicom
رأيتك إياك *Vidio sam te, tebe,* jer se ovdje radi o verbalnoj koroboraciji.

Kada se govori o permutaciji potrebno je napomenuti i mogućnost per-
mutacije upitne zamjenice imenom. كم كتابك ؟ مائة ام مائتان ؟
Koliko imaš knjiga? Da li stotinu ili dvije stotine? Riječ مائة u ovome primjeru je
permutativ upitnoj zamjenici كم ; ili من شاركت اكلاما منصوراً ؟
Sa kim si učestvovao? Da li sa Kamilom ili Mensurom? gdje je riječ كاملاً permuta-
tiv upitnoj zamjenici من.

... ومن يفعل kao u primjeru ومن يفعل ...
A ko to radi, iskusice kaznu, patnja će
يكلك العذاب *يكلك العذاب* ... gdje je glagol يضاعف permutativ glagolu يكلك.³³

(عطف البيان) Eksplikativna apozicija

Eksplikativna apozicija je više poznato ime koje označava isti pojam kao
i ime uz koje stoji. جاءني أخوك زيد *Došao mi je tvoj brat, Zejd.* Osnovna
svrha apozicije je da naknadno objasni već određeni pojam sadržan u riječi
ispred nje, što može ostvariti samo ukoliko u sebi sadrži veću dozu infor-
mativnosti u odnosu na ime kojemu je apozicija. Apozicija je potrebna po-
seбно imenicama manje poznatim onome kome se obraća, imenicama koje
u sebi imaju nepoznatog, skrivnog ili su čak homonimi. Uz ovu osnovnu
svrhu apozicija može biti i u funkciji hvaljenja nečega.

Bog je učinio da Ka'ba, Sveti
hram, bude ljudima mjesto obavljanja hodočašća. U određivanju izraza
كعبة البيت الحرام kao apozicije imenici كعبة البيت الحرام

32. Šarh Ibn 'Aqīl o.c. str. 250-2, H. 'Abbās o.c. str. 681-2.

mahšerijev tefsir Kur'ana *Al-Kaššāf* gdje stoji da u ovome slučaju apozicija nije upotrijebljena u cilju objašnjavanja jer to imenici كعبة nije potrebno s obzirom da je široko poznata i da je jasnog značenja, a nije ni homonim.

Autor dalje objašnjava razlike između atributa i apozicije, i permutativa cjeline cjelinom i apozicije. Za razliku od apozicije, atribut je uglavnom izvedeno ime čije se značenje nalazi u imenu kojemu je atribut, dok apozicija određuje pojam u njegovoj totalitarnosti, ima isto značenje kao i ime koje slijedi. Mada označavaju jedan pojam oni nisu jedno ime nego dva imena koja se odnose na jedan pojam od kojih je jedno više poznato slušaocu. Nasuprot tome atribut ističe samo jednu osobinu imena na koje se odnosi. Osnovna razlika između apozicije i permutativa cjeline cjelinom je u tome što je permutativ sam sebi cilj, odnosno dovoljan. U odnosu na ime koje supstituira on je nezavisan, dok je apozicija, s obzirom na funkciju objašnjavanja, povezana sa imenom kojemu pripada. Druga vrsta razlike između ova dva apozitiva je u tome što je permutativ za razliku od apozicije, po pravilu ponavljanje regensa.

أنا بنُّ التاركِ البكريِّ بشرٌ
عليه الطيرُ ترقبه وقوعاً

*Ja sam sin onoga koji je ostvio Bišra al-Bakrija,
da ptice čekaju samo da umre da bi pale na njega.*

Ukoliko bi riječ بشر koja je apozicija riječi البكري , istovremeno bila i permutativ takođe riječi البكري imali bismo, s obzirom da permutativ traži ponavljanje regensa, da pomenuti stih implicite glasi أنا بنُّ التاركِ البكري što je sintaksički nepravilno.

Prva vrsta razlike između apozicije i permutativa cjeline cjelinom koju navodi Šejh Jujo može se reći da je, s obzirom na funkcije ova dva apozitiva, semantičke naravi. Druga vrsta razlike, pokazana na gornjem stihu, međutim, sintaksičke je prirode i potrebno je više objasniti. Isticanje razlika između ova dva apozitiva potrebno je zbog toga što su inače, izrazito slični, skoro identični da bi se gotovo moglo govoriti o jednoj vrsti apozitiva ukoliko bi se zanemarile pomenute razlike. Na osnovu primjera koji navodi Šejh Jujo, a koji se nalazi i u drugoj literaturi, može se reći da se ime bez određenog člana u apozitivnoj funkciji imenu koje ima određeni član koje je uz to i drugi član neprave genitivne veze, (غير محضة) smatra samo apozicijom, pošto bi, kako je već rečeno, impliciranje ponovljenog regensa, što je obavezno kod permutativa, izazvalo sintaksičku zbrku. Ovoj vrsti razlika pripada i slučaj upotrebe apozicije iza imena u vokativu kad je ime kao

33. Šarh Ibn 'Aqil o.c. str. 253. H. 'Abbās o.c., str. 683-8.

apozicija u jednini, određeno i promjenljivo. يا صديقُ علياً O prijatelju, Alija! Riječ علياً koja je u ovom slučaju apozicija, ukoliko bi se tretirala i kao permutativ, onda bismo, s obzirom da permutativ podrazumijeva ponavljanje regensa, implicirajući regens يا i ispred علياً imali situaciju da riječ علياً mora, s obzirom na taj regens, biti u nominativu kao vokativ, a kao apozicija (bez implicitnog regensa) u akuzativu, čime bi, takođe, došlo do sintaksičke zbrke.

Tako se na osnovu navedenih primjera da zaključiti da se u slučajevima apozicije gdje bi impliciranje regensa, što je obavezno kod permutativa cjeline cjelinom, dovelo do sintaksičke zbrke, odnosno greške, apozicija ne može smatrati i permutativom.

Definicija apozicije koju Šejh Jujo navodi na početku ovoga poglavlja odnosi se, međutim, samo na determinisana imena dok kod nedeterminisanih koja u sebi po svojoj prirodi nose potpunu općenitost, apozicija ima funkciju restrikcije značenja pojma kojemu se pripisuje. U *Komentaru* se ne pominje da neodređeno ime može dobiti apoziciju, vjerovatno zato što to ne spominje ni Zamahšeri u svome djelu *Al-Mufaššal* možda i zbog toga što među samim gramatičarima postoje mimoilaženja u tome pogledu. Oni koji smatraju da neodređeno ime može dobiti apoziciju navode primjere iz *Kur'ana*. ... يوقد من شجرة مباركة زيتونة... koja se pali iz blagoslovljenog stabla maslinovog ويسقى من ماءٍ صديد... i napajat će se odvratnom vodom, gdje je u prvom primjeru riječ زيتونة apozicija riječi شجرة a u drugom riječ ماء صديد riječi صديد.³⁴

I na kraju ovoga poglavlja, potrebno je, napomenuti da se apozicija sa svojim imenom slaže u rodu, broju, padežu i određenosti s tim što ime uvijek mora biti eksplicite izraženo.

(العطف بالحروف) Ime poslije veznika

Držeći se osnovnog djela *Al-Unmū d.ag* u kojemu stoji da se o veznici-ma posebno govori u poglavlju o česticama, Šejh Jujo u ovome poglavlju govori samo o opštim pravilima upotrebe veznika u rečenici. Tako ime koje dolazi poslije veznika (المعطوف) slaže se sa imenom za koje se veže (المعطوف عليه) u padežu. جاءني زيد وعمر. *Došli su mi Zejd i Amr.* Rastavljena lična zamjenica, takođe, može doći poslije, kao i prije veznika. جاءني زيد وأنت. *Došao mi je Zejd i ti.* وإيك. *Pozvao sam*

34. Šarh Ibn 'Aqil o.c. str. 220, H. 'Abbās o.c., 541, bilj. 5 i str. 543, bilj. 9.

Amra i tebe. ما رأيت إلا ما جاءني إلا أنت وزيد Došao si mi samo ti i Zejd. ما رأيت إلا إياك وزيداً Vidio sam samo tebe i Zejda.

Što se tiče spojenih ličnih zamjenica (kako eksplicitnih tako i implicitnih), one ne mogu doći poslije veznika, dok se na njih mogu vezati druga imena, s tim da se kada su u nominativu pojačavaju odgovarajućom rastavljenom ličnom zamjenicom. *زيد أنت ذهب أنت Zejd. أسكن أنت Nastanite se ti i tvoja žena u raju.* Funkciju rastavljene lične zamjenice može zamijeniti i neka druga vrsta riječi. *Us-tao sam danas ja i Zejd. سيقول الذين أشركوا لو شاء الله ما أشركنا ولا أبائنا Mnogobožci će govoriti: „Da je Allah htio mi ne bismo njemu druga pripisivali, a ni preci naši“.* Ako je spojena lična zamjenica, međutim, u akuzativu, rastavljena lična zamjenica se ispušta. *Udario sam tebe i Zejda. مررت به وبزيد مررت به وبزيد*

Prošao sam pored njega i Zejda. U ovim analizama Šejh Jujo se poziva na Zamahšerijev *Al-Mufṣṣal*, a u daljoj analizi navodi da prema nekim mišljenjima spojena lična zamjenica sa prijedlogom može doći i poslije veznika *مررت بزيد وبك Prošao sam pored Zejda i tebe.* Ovdje se zatim došlo do jedne formalne dileme. Da li u ovakvim slučajevima tretirati da je ovo veza između dva imena sa prijedlogom u genitivu ili samo dva imena u genitivu. Prema Ar-Radiyyu, komentatoru *Al-Kāfiya* od Ibn al-Ḥāgiba, čije mišljenje navodi Šejh Jujo, pretežniji je drugi tretman za što navodi primjer *Između mene i tebe, gdje drugo بين* nema značenje nego se navodi samo kao sredstvo za uvođenje veznika. Uostalom i sama riječ *بينية* podrazumijeva dvije strane. Šejh Jujo u daljem nastavku iznosi da je među gramatičarima nastalo mimoilaženje i u pogledu ponavljanja, odnosno ispuštanja prijedloga kod imena poslije veznika kada je ime prije veznika sa prijedlogom. Prema basrijskoj školi ispuštanje prijedloga je u ovakvim slučajevima dopušteno samo iz nužde, dok je prema kufijskoj školi i još nekim gramatičarima kao što su Yūnus i Aḥ. faš ispuštanje dozvoljeno. Za dokaz svoje tvrdnje oni navode kur'anski primjer. *واتقوا لله الذي I Allaha se bojite, s imenom čijim jedni druge molite, i rodbinske veze ne kidajt... gdje je riječ الارحام* prema Hamzinom kiractu u genitivu. Šejh Jujo, međutim, pozivajući na Zamahšerija i još neke druge autore, tvrdi da ovako čitanje ove riječi prema Hamzinom kiractu nema posebnu snagu. Osim toga postoji i mišljenje, kako navodi Šejh Jujo, da to

nije zbog veznika و nego da je و ovdje za zaklinjanje (واو القسم) pa ima da znači kao da je rečeno وحق الارحام .

U daljem nastavku ovoga poglavlja, oslanjajući se skoro u cjelosti na pomenuto Ibn Ħa ġibovo djelo *Al-Kāfiya*, Šejh Jujo govori o još nekim pravilima vezanim za upotrebu veznika u rečnici. Pravila vezivanja koja se odnose na ime prije veznika u smislu obaveze ili zabrane važe i za ime poslije veznika. Zatim, mogu se vezati dva rektuma od dva regensa što je, međutim, prema Sibeveju neispravno. *Zejd ضرب زيد عمراً وعمرو خالداً* je udario Amra, a Amr Halida. Osim toga mogu se vezati dva i više rektuma jednog regensa. *Dao sam Zejdu dirhem, a Amru dinar.* أعطيت زيداً درهماً وعمراً ديناراً

U nastavku ovoga poglavlja Šejh Jujo ističe da je dozvoljeno vezivanje dva glagola, ali bez njihovih rektuma. *أريد أن يضرب زيد عمراً ويهين بكر* Želim da Zejd udari Amra, a Bekr poniži Halida. Vezivanje rektuma u ovome slučaju nije dozvoljeno pošto im nisu zajednički niti udaranje (ضرب) niti ponižavanje (اهانة). Zajedničko ovim glagolima je samo to što oba pripadaju glagolu htjeti (إرادة).

Što se tiče ispuštanja može se izostaviti i druga i prva riječ. *سرابيل... أن اضرب* (والبرد) *odjeću koja vas čuva od vrućine (i hladnoće).* *Udari štapom svojim po moru!* (فأضرب فانفلق) *Pa on udari) i ono se rastavi.*

Prema Ibn Maliku u nuždi može doći i do inverzije između imena koje se veže i imena za koje se veže.

Mogu se, takođe, međusobno vezati glagol u imperfektu i particip aktivni i obratno. Nije dopušteno, međutim, vezivanje glagola u imperfektu ili participa aktivnog sa glagolom u perfektu, osim u slučaju da je perfekat blizu akuzativa stanja.

Nije dopušteno ni razdvajanje veznika i riječi koja se veže kada je u genitivu, za razliku kada je u akuzativu ili nominativu. Ne može se tako reći *Prošao sam pored Zejda i Amra jučer.* مررت بزيد وأمس عمرو

Na kraju, očito je da je Šejh Jujo pisao ovo djelo pod jakim uticajem drugoga, mnogo poznatijeg Zamahšerijeva djela *Al-Mufa šš.al* čiji je sažetak osnovno djelo (*Al-Unmūdāg*) ovoga Komentara. Šejh Jujo se, međutim, dosta služio i drugim poznatim djelima iz sintakse arapskog jezika, navodeći ili citirajući mišljenja njihovih autora. Uspješno ukomponujući više,

često i oprečnih mišljenja o nekim pitanjima, autor pokazuje dobro poznavanje problematike kao i snalaženje kroz relevantnu literaturu svoga doba. Osim toga, Šejh Jujo često prilikom navođenja više različitih mišljenja, prema nekima zauzima i kritičke stavove. Upuštajući se i u dublje analize pojedinih jezičkih problema autor često prelazi, na početku djela određenu mu namjenu da to bude udžbenik iz sintakse arapskog jezika za početnike. Imajući to u vidu, zatim vrijeme nastanka djela (doba komentara i kompilacija), a iznad svega intelektualnu sredinu iz koje je poticao Šejh Jujo, djelo nesporno zavređuje odgovarajuću pažnju u vidu njegove dalje kritičke obrade.

SUMMARY

APPOSITIVES IN ARABIC SENTENCE

Appositives (التوابع) is a chapter from the work *al-Fawa'id al-abdiyya* which is the commentary of a well-known shorter work on the syntax of Arabic *al-Unmudag* by Zamashery. The author of this commentary, Mustafa Yuyi b. Yusuf b. Murad 'Ayyubi-zade al-Mostari (1061/1651 / 1119/1707), is one of the best-known authors among the Bosnian and Herzegovinian Muslims who wrote in oriental languages.

In the chapter on Appositives, which is the subject of this paper, on the basis of the same chapter of the above-mentioned basic work, the present author elaborates more extensively on the five kinds of these syntactic elements as secondary, complementary parts of an Arabic sentence, which have the same grammatical status as the parts they are applied to, and have the flexion of the word they follow. Those are التأكيد (corroboration, strengthening, intensification), النعت (attribute), البديل (permutative, substitute), عطف البيان (explicative apposition) and العطف بالحرف (the word following a conjunction).

In dealing with this syntactic problem, the present author has used well-known works in the field with considerable success, quoting the opinions of numerous authors, in which he shows both knowledge of the problem itself, and also the relevant literature of his time. Moreover, while quoting several different opinions, he is quite critical towards some of them, presenting also his own opinion on these questions. Often going into deeper analysis of certain syntactical problems, the author often exceeds his initial intention of making the work merely an Arabic Syntax textbook for beginners.